

Fantastično i okultno u djelima Ksavera Šandora Gjalskoga

Lerga, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:018720>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Sara Lerga

**Fantastično i okultno u djelima Ksavera
Šandora Gjalskog**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Sara Lerga

Matični broj: 0009063640

Fantastično i okultno u djelima Ksavera Šandora
Gjalskog

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Rijeka, 2018.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1. 2. Cilj i metodologija rada.....	2
2. ŽIVOT I DJELO KSAVERA ŠANDORA GJALSKOG	4
2.1. Pisac na razmeđu realizma i modernizma.....	5
3. FANTASTIKA U KNJIŽEVNOSTI.....	6
3. 1. Ostvaraji fantastike u Gjalskijevo doba	8
3. JANKO BORISLAVIĆ	10
3. 1. Schopenhauerske ideje	12
4. SAN DOKTORA MIŠIĆA	14
4. 1. Mistificirani jezik i neodređenost	14
4. 2. San kao odrednica Mišićeve sudbine.....	15
4. 3. Medicinski diskurs	17
4. 4. Život i smrt doktora Mišića.....	18
5. NOTTURNO	19
5. 1. Znanstveni diskurs	21
5. 2. Okultistička veza.....	21
5. 3. Filozofska podloga.....	23
6. MORS.....	25
6. 1. Ljubav i realistični elementi.....	26
6. 2. Odnos prema fantastičnom.....	28
7. KOBNE SLUTNJE	28
7. 1. Vjerovanje u „fatum“	30
7. 2. Metafora prelijevanja	31

8. LJUBAV LAJTNANTA MILIĆA	32
8. 1. Obilježja snova.....	34
8. 2. Politički diskurs, formule prokletstva i zazivanja.....	34
8. 3. Lijepa smrt.....	35
8. 4. (Ne)stabilan lik.....	36
9. SASVIM NEOBIČNI I ČUDNOVATI DOŽIVLJAJI ILLUSTRISIMUSA ŠIŠMANOVIĆA	37
9. 1. Nedoumice i propitivanje.....	38
9. 2. Realno u okultnom	39
10. ZAKLJUČAK	41
11. SAŽETAK.....	42
12. KLJUČNE RIJEČI	42
13. POPIS LITERATURE	43

1. UVOD

Tema ovoga diplomskoga rada je *Fantastično i okultno u djelima Ksavera Šandora Gjalskog*. Tema je to koja donosi brojna pitanja o razlogu samog nastanka djela koja u sebi sadržavaju fantastične i okultne elemente. Upravo zbog toga, smatram važnim obratiti pozornost na analizu djela koja nisu toliko poznata u širokom opusu ovoga pisca.

Istraživanjem literature, naišla sam na ne toliko opširna objašnjenja koja bi obuhvaćala ovu tematiku. Gjalski i dalje ostaje nadasve poznat kao pisac svojih Gredica i plemićkih kurija. No iz svega toga, u jednom razdoblju njegova stvaralaštva, pojavljuju se novele s fantastičnim i mitsko-okultističkim elementima. Za razumijevanje i analizu djela, potrebno je istaknuti obilježja i temeljne postavke fantastičnog. Određene Gjalskijeve pripovijetke koje pripadaju fantastičnom proznom krugu, odskaču od obilježja fantastičnog zbog pretjerane filozofske podloge. No neke pripovijetke itekako opravdavaju svrstavanje u fantastično. Time Gjalski još jednom pokazuje osebnost svojeg književnog opusa te potvrđuje svoja stajališta o piščevoj slobodi, o ne pripadanju određenim školama te o slobodi umjetnosti.

U ovom diplomskom radu sam odlučila analizirati Gjalskijeve novele koje u sebi sadržavaju fantastične i okultne elemente. Analizu sam prikazala izdvajajući glavna obilježja fantastičnog u svakom pojedinom djelu.

1. 2. Cilj i metodologija rada

Cilj rada *Fantastično i okultno u djelima Ksavera Šandora Gjalskog* je prikazati obilježja fantastičnog i okultnog u određenim pripovijetkama Gjalskijevog proznog kruga. U radu je izdvojeno šest pripovijetki koje najviše spadaju pod Gjalskijevu fantastičnu prozu. To su pripovijetke koje prikazuju najveći piščev odmak pa ga se tako opravdano zove piscem na razmeđu.

Osim šest pripovijetki, u rad je uvršten i piščev roman *Janko Borislavić* kao prekretnica koja čitatelje uvodi u svijet čovjekove psihe te na koncu, nadnaravni svijet. *Janko Borislavić* je zbog svoje strukture reprezentativan roman za bolje razumijevanje Gjalskijevih schopenhauerskih pesimističnih vizija svijeta i prirode.

Uvodni dio rada prikazuje temu, cilj te analizu izabranih pripovijetki koje spadaju u krug fantastične proze Ksavera Šandora Gjalskog.

Nakon toga slijedi poglavlje koje daje širok uvid u piščev život i njegov književni opus. Isto tako, nastoji se prikazati razlog svrstavanja pisca na granici realizma i moderne.

Poglavlje *Fantastične postavke Gjalskijevih djela* prikazuje temeljna obilježja fantastične proze.

Sljedeće poglavlje započinje uvidom u roman *Janko Borislavić* pri čemu je glavna namjera napraviti podlogu za analizu odabranih pripovijetki.

Poglavljem *San doktora Mišića* započinje analiza pripovijetke prikazana kroz obilježja snova te kroz pitanja života i smrti.

Poglavlje *Notturmo* je druga pripovijetka fantastičnog i okultnog karaktera koja prikazuje opširnu filozofsku analizu.

Sljedeće poglavlje je *Mors* gdje se prikazuje odnos prema fantastičnom te spoj fantastičnog i realističkog.

Nakon toga slijedi analiza pripovijetke *Kobne slutnje* koja vraća u prošlost vjerovanjem u „fatum“.

Ljubav lajtnanta Milića je poglavlje u kojem se istoimena pripovijetka analizira kroz snove, nestabilnost protagonista te konačnu smrt.

Poglavlje koje donosi posljednju analizu fantastičnog i okultnog je *Sasvim neobični i čudnovati doživljaji illustrissimusa Šišmanovića*.

2. ŽIVOT I DJELO KSAVERA ŠANDORA GJALSKOG

Cijeli Gjalskijev opus ne bi bio do kraja shvaćen, a da se pritom ne osvrnemo na njegov život. Pravim imenom Ljubomil Tito Josip Franjo Babić, rođen je 1854. u Gredicama. Ogroman utjecaj na njegovo odrastanje te potom i stvaralaštvo imaju otac i majka. Od oca je pokupio ljubav prema slavenstvu: *Od njega sam primio ljubav za sve što je slavensko, a još više domovinsku ljubav.*¹ Svoj književni pseudonim preuzima od imena majčinog oca. Njegova veza s majkom je utjecala na poimanje ženskog lika. Karakterističan je lik žene u Gjalskijevim djelima. Ona ne gubi svoju nježnost, već uvijek ostaje prekrivena crtama, moglo bi se reći, božanskog, netaknutog.

Kao što je već spomenuto, odrastanje u Gredicama je uvelike utjecalo na Gjalskijevu izgradnju. Njegova senzibilna priroda nije mogla protiv proračunatog svijeta. Zanimanje za politiku i povijest je urodilo brojnim djelima kao što su *U noći*, *Za materinsku riječ*, *Osvit*, *Pronevjereni ideali*. Njegovo prvo djelo je bila pripovijetka *Illustrissimus Battorych*, a njegovo najpoznatije djelo je *Pod starimi krovovi*. Kao student u Beču, Gjalski se okreće najpoznatijim europskim književnicima među kojima se nalazio i Balzac kao predstavnik realističke literature. U Beču pronalazi književnika koji mu u svojim djelima daje utjehu, koji ga sjeća na dane provedene u Gredicama, Turgenjeva. Moglo bi se reći da Gjalski u njegovim djelima pronalazi inspiraciju za svoja djela. Zanemario je politička pitanja te se opet okrenuo vlastelinskim danima, očaravajućoj prirodi, ljudskim odnosima te jednostavnom životu. I sam Gjalski napominje kako je njegov službeni odlazak u književnike bio kada je svjetlo dana ugledala njegova pripovijetka *Illustrissimus Battorych*.²

¹ Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984., str. 21. i 23.

² Ibid, str. 64.

Posvećenost Gredicama, ali i posao činovnika znatno utječu na Gjalskijeve daljnje radnje. Mogućnost da kao činovnik vidi podmuklost visokih službenika koji su bili odgovorni za stanje naroda, ulijevalo je u njega veliku gorčinu i pesimizam. Iznad svega toga, smrt majke i oca je bila prekretnica za stvaranje djela koja su svojom tematikom predstavljala posve drukčijeg Gjalskog.

2.1. Pisac na razmeđu realizma i modernizma

Zanimljivo je kako se kritičari ne slažu kada se postavi pitanje gdje Gjalskoga smjestiti. Neminovna je činjenica da Gjalski pripada realizmu, ali njegova određena djela naznačuju pojavu modernizma. Ono što je Gjalskoga okarakteriziralo bila je njegova odbojnost prema školama. Gjalski je smatrao da svaki pisac ima pravo na slobodu. Samo iz te slobode može nastati pravo umjetničko djelo. Pritom dolazi do pojma *prirode* koja kod Gjalskoga zauzima važno mjesto. Ona je pokretač svega što se nalazi u čovjeku. Vidljiva je ta definicija i u njegovom romanu *Janko Borislavić: Moje oči progledaše – i ja je vidim – sjajnu, veliku, uvijek tvoračku, tihu, besvijesnu prirodu, koja nema nego ljudski hladni razum, da se kroza nj sama spoznaje i kroza nj da svojim stvorovima pruža sreću i blagostanje, dok ih na grudi svojoj nosi.*³ Gjalski zastupa umjetnost koja neće biti sputana odredbama. Shvaća da vrijeme nosi promjene koje treba prihvatiti. U tom pogledu, pristupa modernizmu stvarajući djela koja ga i određuju kao pisca na razmeđu realizma i modernizma.

Djela su to koja nastaju nakon smrti oca i majke: *Godine 1891. umre mi majka, a odmah 1892. otac. Nije ovdje da spomenem što sam kroz to propatio. Ali – gubitak roditelja u životu svakog je čovjeka odlučan momenat i težak čas. Tako i kod mene, a za književnika u meni bilo je to važno, jer sam se povodom toga svim žarom bacio na izučavanje okultizma, samo da nađem odgovora*

³ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 13.

*pitanjima duše: jesam li ih zauvijek izgubio.*⁴ Na Gjalskijevo pesimistično shvaćanje svijeta, velik utjecaj je imao njemački filozof Artur Schopenhauer. Izučavanje njegove filozofije dovelo je do učestalog ponavljanja *schopenhauerske vizije svijeta* u većini novela. Miroslav Šicel ističe kako nije samo smrt roditelja nagnala Gjalskoga da se okrene okultizmu, već i njegova mukotrpana činovnička služba kojom je mogao uvidjeti pravo stanje stvari.⁵ Istraživanjem drukčijeg i nadnaravnog, Gjalski je nastojao prodrijeti u ljudsku psihu. U novelama vidimo likove koji sve neobjašnjivo što im se događa nastoje odbaciti logikom. Uočavaju se različiti osjećaji, od oduševljenja, resigniranosti pa sve do ljutnje. Nad likovima se postavlja bezbroj pitanja: Koji je smisao ljudskog života? Postoji li nešto poslije? Kako razum povezati s nadnaravnim? Sve su to pitanja koja ostaju otvorena, a na Gjalskijevim likovima je da se s njima znaju nositi. Novele o kojima će biti riječ i u daljnjem nastavku rada su: *San doktora Mišića* (1890.), *Notturmo* (1893.), *Kobne slutnje* (1894.), *Mors* (1897.), *Ljubav lajtnanta Milića* (1915.), i *Sasvim neobični i čudnovati doživljaji illustrissimusa Šišmanovića* (1927.).⁶ To su novele u kojima se Gjalski odmiče od društveno-političke tematike i zagorskih kurija.

3. FANTASTIKA U KNJIŽEVNOSTI

Fantastika u književnosti se određuje kao književni žanr koji se bavi natprirodnim. Natprirodno uključuje žanrove čudnog i čudesnog. Međutim, uloga fantastike nije samo opisivanje nadnaravnog, već i njegovo ostvarivanje kod čitatelja i lika. Premješta se težište na dio neobjašnjivog i uznemirujućeg koje nalazi svoju motivaciju u snovima i priviđenjima.⁷ Time pojam neodlučnosti karakterizira fantastično. On se treba pojaviti i kod čitatelja jer se treba zauzeti određeno stajalište. Tzvetan Todorov određuje fantastično kroz tri

⁴ Usp. Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984., str. 166. i 167.

⁵ Ibid, str. 169.

⁶ Ibid, str. 169.

⁷ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 5. i 14.

točke: 1. *Tekst treba natjerati čitatelja da svijet književnih likova smatra svijetom živih ljudi i da bude neodlučan između prirodnog i natprirodnog objašnjenja događaja o kojima se govori.* 2. *Neodlučnost može osjećati netko od likova; uloga čitatelja je povjerena jednom liku, a neodlučnost postaje jedna od tema djela.* 3. *Važno je da čitatelj zauzme određen stav prema tekstu. On će jednako odbaciti alegorijsko tumačenje kao i pjesničko.*⁸ Ostale oznake fantastičnog su iskustvo straha i atmosfera. Važno je da čitatelj u fantastičnom djelu osjeti strah te postojanje čudnih i neobjašnjivih svjetova.

Fantastično se nalazi na granici čudnog i čudesnog. Čudno je kada čitatelj prihvati stvarnost koja definira natprirodno. Čudesno je kada se novi zakoni moraju prihvatiti kako bi pojava mogla biti objašnjena. Budući da fantastično stoji između ta dva žanra, smješta se u sadašnjost, čudno se smješta u prošlost, a čudesno u budućnost.⁹ Karakteristike fantastičnog u djelima su neodlučnost i neizvjesnost koje u jednom trenutku stoje na vrhuncu te najčešće svoje objašnjenje dobivaju na kraju. Spomenuta neodlučnost karakterizira glavnog lika te se također može pripisati i čitatelju. Čitateljeva neodlučnost postaje jedan od glavnih dijelova fantastičnog, a djelo treba imati tendenciju da ga ostavi na granici između prirodnog i natprirodnog.¹⁰

Iskaz u fantastičnim djelima se očituje u natprirodnom koje se rađa iz jezika. Jezik je dokaz prisutnosti onoga što se ne može ostvariti u fizičkom svijetu. Analizom djela ćemo vidjeti kako u jeziku postoje određena obilježja pomoću kojih se fantastično dodatno ističe: neodređenost iskazana neodređenim zamjenicama, negacije, jezici struke, znanstveni diskursi, metafore „prelijevanja“ i emanacije, formule prokletstva i zazivanja Boga, apofatički diskurs i dr. Isto tako, uloga pripovjedača je veoma bitna. Ukoliko je on prihvatljiviji od glavnog lika, odlično odgovara fantastičnom: *Na protagonista*

⁸ Todorov, Cvetan: *Uvod u fantastičnu književnost*, Edicija Pečat, Beograd, 1987., str. 37.

⁹ Ibid, str. 46. i 47.

¹⁰ Ibid, str. 35. i 37.

ili instanciju prosvijećenoga pripovjedača prenosi odgovornost za pokušaje objašnjavanja neočekivana fenomena, „pronalaženje istine“ znači preokretanje nepoznatog u poznato, neobjašnjivog u objašnjivo.¹¹ Kako bi pripovjedač ostvario svoju ulogu u fantastičnom, potrebna je sumnja. Pripovijedanje u prvom licu najlakše omogućuje poistovjećivanje čitatelja s likom. Pripovjedač treba biti običan čovjek u kojem se svaki čitatelj može prepoznati.¹²

Tzvetan Todorov u knjizi *Uvod u fantastičnu književnost* ističe kako se definicija fantastičnog određuje prema pojmovima stvarnog i imaginarnog. Postoje dva moguća rješenja: prihvatiti događaje koji se kose sa zakonima ovoga svijeta ili je riječ o proizvodu mašte te zakoni ostaju onakvi kakvi jesu.¹³ Iz svega navedenog, uloga fantastičnog je da čitatelja i lika dovede u nedoumicu iz koje se rađa fantastično. Oni se nalaze se na granici istine ili privida te se moraju odlučiti između dva rješenja. Time se fantastično nalazi u vremenu neizvjesnosti. Kada se izabere jedno od rješenja, napušta se fantastično.

3. 1. Ostvaraji fantastike u Gjalskijevo doba

Razvoj novije hrvatske fantastične proze se može prikazati kroz tri glavna razdoblja. Prvo razdoblje se javlja krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Drugo razdoblje obuhvaća sedamdesete godine dvadesetog stoljeća uz generaciju „borgesovaca“ kao što su Pavao Pavličić, Goran Tribuson Veljko Barbieri, Drago Kekanović. Treće razdoblje obuhvaćaju fantastična djela autora u 80-ima i 90-ima.¹⁴ Ksaver Šandor Gjalski, uz Rikarda Jorgovanića i Janka Leskovara, pripada prvom razdoblju. Fantastičari tog razdoblja su pod utjecajem Hoffmanna i njegove fantastične proze. Rikard Jorgovanić propituje zamršenu ljudsku

¹¹ Lachmann, Renate: *O slučaju u književnosti, osobito fantastičnoj*. // *Republika*, 57 (2001), 7/8, str. 103.

¹² Todorov, Cvetan: *Uvod u fantastičnu književnost*, Edicija Pečat, Beograd, 1987., str. 87.

¹³ *Ibid*, str. 29. i 87.

¹⁴ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 23.

egzistenciju, a Leskovarovi junaci ne mogu shvatiti zbilju oko sebe.¹⁵ Proza je na granici između prirode i kulture gdje se prikazuju strane duše koje će postati i Gjalskijeva okupacija. Već u njegovom romanu *Janko Borislavić*, prikazat će se čovjekova borba s nemilosrdnom prirodom, a time i otvoriti putevi propitivanja duše.

Kao što će se vidjeti u analizi Gjalskijevih djela, konstantno je prisutna neka „tajna“, „nevidljiva sila“ koja dovodi glavne likove u nedoumicu, ali i čitatelja. Natprirodno se u većini slučajeva pojavljuje kroz snove koji ostavljaju likove na granici sna ili jave. Oni postaju nesigurni te počinju propitivati koliko je doživljeno plod mašte te ima li u svemu tome istine. Stvaranje utiska straha i mističnog dodatno naglašavaju prisutnost neobičnog. Tako u Gjalskijevim djelima nailazimo na opis groblja po noći, opis ozloglašenog dvora, opis susreta mrtvih i živih likova.

U Gjalskijevim djelima proučavanjem fantastičnog se ne mogu zanemariti čudno i čudesno. U većini djela dominira fantastično čudesno: *Ako se jedino svojstvo koje čisto fantastično razlikuje od fantastičnog i čudesnog svodi na njegovu neodređenost, a što je opet svojstveno i dijelu nefantastične književnosti, onda moramo istaknuti da se neodređenost odnosi samo na nadnaravno (pa se tako zapravo vraćamo na nadnaravno kao osnovni element).*¹⁶ Likovi prihvaćaju natprirodne pojave na samom kraju, shvaćajući da razumom ne mogu objasniti nove zakone. Mišiću fizički svijet na kraju postaje nebitan unatoč prosvjetiteljskim načelima koja su bila prisutna na početku pripovijetke. Na počecima svih pripovijetki, prisutno je fantastično čudno. Likovi ne prihvaćaju natprirodno, već u jezicima struke, medicinskim i znanstvenim diskursima nastoje objasniti događanja. Čudno je vezano samo za

¹⁵ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 23. i 24.

¹⁶ *Iz suvremene teorije fantastične književnosti. // Mogućnosti : književnost, umjetnost, kulturni problemi / urednik Petar Opačić. 43 (1996), 4/6 ; str. 6*

osjećaje glavnih likova te za određene reakcije dok je čudesno prisutno samim postojanjem nadnaravnog.¹⁷ Samo u pripovijetki *Notturmo* je prisutan pripovjedač u 1. licu. U svim ostalim pripovijetkama, poistovjećivanje čitatelja s likovima izostaje.

U svim pripovijetkama, fantastično dovodi do čitateljeve radoznalosti, ali i užasa prema situacijama u kojima se glavni likovi nalaze. Neizvjesnost i neodlučnost su prisutne do samog kraja. Ostvaruju se u okultističkim susretima, a najviše snovima. Time se opis fantastičnog svijeta nalazi u granicama jezika te ne postoji izvan njega.

3. JANKO BORISLAVIĆ

Roman koji je postao prekretnica, a time i temelj za daljnju analizu Gjalskijevih pripovijetki je roman *Janko Borislavić*. Krešimir Nemeć ističe kako u njemu nalazimo začetke duhovnih nemira i traženja intelektualca. U prvom planu je ocrtavanje Jankove duhovne fizionomije.¹⁸ Realistično ispričana, okosnica fabule je Jankova potraga za odgovorima koji ga neprestano muče. Janko je prikazan kao introvertni intelektualac koji zna za samo jedno – knjigu. Sva njegova energija je odlazila u izučavanje filozofije, književnosti, medicine, prava. Grane su se širile zbog Jankove nestrpljivosti da pronade ono što mu tišti dušu. Želi pronaći smisao svog postojanja.

Na samim počecima, čitatelju je jasno kako je Janko smisao pronašao u Bogu. Međutim, njegova priroda i želja za znanjem mu nije dopuštala da stane samo na tome zbog čega je bio neshvaćen od većine: - *Ja sam progledao! – gotovo očajno i bijesno poviče Borislavić. – Jest, ja ne vjerujem ni u šta. Ne vjerujem u sve ove komedije; sve to nije nego da ljudski um ostane slijep. Ne vjerujem – ne vjerujem ni u šta, - sve to vaše puka je opsjena, puka mašta. Moje*

¹⁷ Ibid, str. 49. i 52.

¹⁸ Usp. Nemeć, Krešimir: *Povijest hrvatskoga romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1994., str. 204.

*oči progledaše – i ja je vidim – sjajnu, veliku, uvijek tvoračku, tihu, besvijesnu prirodu, koja nema nego ljudski hladni razum, da se kroza nj sama spoznaje i kroza nj da svojim stvorovima pruža sreću i blagostanje, dok ih na grudi svojoj nosi. Ne vjerujem u vašega jedinoga Boga, stvoritelja neba i zemlje, ne vjerujem u božanstvo Kristovo, ne vjerujem u besmrtnost duše (...).*¹⁹ Trenutak koji je obrat u romanu. Jankov nemir se nastavlja. Vidljivo je nezadovoljstvo s čovjekovom egzistencijom kao i utjecaj Gjalskijevog čitanja Schopenhauerove filozofije.²⁰

Odlazak na studij se čini kao jedino rješenje. No ni u tome Janko ne pronalazi zadovoljstvo. Neprestano je rastrgan između nemilosrdne prirode i razuma. Smisao svog postojanja pronalazi u ženi kao što ga pronalaze i svi likovi u pripovijetkama koje će biti analizirane. U ljubavi prema ženi, Janko postaje drugi čovjek. No daje se naslutiti kako ga nešto i dalje tišti te mu ne dozvoljava da se prepusti trenutku. Zanimljivo je kako on opisuje svoju ljubav prema Dorici. Ona je božanska, netaknuta, nije fizička, već duhovna. Njegova ljubav je u nekima trenucima i pretjerana, nestvarna. On sam sebe kori zbog „nečistih“ misli koje mu padaju na um: *Hladno razočaranje navaljivalo mu na dušu sa svih strana i spominjao sada redom sve provale ženske naravi u njoj, bolno žaleći, da je nestalo njegove mile netaknute djevice i njezine rajске i kao ljiljan čiste duše.*²¹ Ljubav odjedanput prestaje te se Janko ponovno razočaran u pronalaženje smisla čovjekove egzistencije, vraća knjigama.

Sva nemoć u pronalaženju odgovora je u jednom trenutku i zanimljivo prikazana kroz Jankov fizički izgled. Nakon stasitog mladića, on izgleda poput oronulog i smrknutog starca. Kao da Gjalski kroz Jankov lik nastoji i fizički

¹⁹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 13. i 14.

²⁰ Usp. Donat, Branimir: *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*, Matica hrvatska, Ogranak Zabok, 1997., str. 123.

²¹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 110.

prikazati nemoć koju posjeduje svatko tko pokuša prodrijeti u dubine ljudske duše: *Nije, nije taj život, taj svijet za čovjeka, za njegov duh ovdje, nego je čovjek za nj tudijer. Eto sva ta moja bijeda jest u tom, što se usudih pomisliti, da ljudski duh jest nešto.*²²

3. 1. Schopenhauerske ideje

Artur Schopenhauer uz kojeg se veže pesimistična slika svijeta je znatno utjecao na Gjalskijeva stajališta. U *Janku Borislaviću* on je reprezentant svih Jankovih pesimističnih slutnji. Nadalje, njegova filozofska stajališta će se neprestano pojavljivati i u pripovijetkama koje slijede. Istvan Lokos u svojoj knjizi *Pristupi Gjalskom* citira Stanka Posavca koji kaže: *Od modernih filozofa Gjalski je po svemu sudeći pobliže poznao jedino Schopenhauera. U granicama svojih mogućnosti, dakako, jer je unatoč relativnoj obrazovanosti uvid Gjalskoga u filozofiju – diletantski. Schopenhauer je autentični filozof realizma, i to njegov zreli, zaključni izraz, epohe realizma-naturalizma jer uključuje antiteze historijskih protivština s romantikom. To je Schopenhauer u hrvatskom realizmu, što vrijedi također i za Gjalskog.*²³ Nemilosrdna priroda će nakon Janka pratiti i protagoniste u navedenim Gjalskijevim pripovijetkama.

Oni se ne mogu oduprijeti onom što ih čeka. Tako i Janko, u trenutku kada čitatelj pomisli da je napokon našao svoju sreću u ljubavi, bježi ili mu priroda ne dopušta da se smiri. Ljudski duh za Janka postaje ništavan: *Taj jadni ljudski duh! Tek tlapnja – opsjena – ludost bijaše misliti, da možeš ljubiti, a da ne budeš u isti čas ravan i najnižoj životinji. A ja mislim na blaženstvo! Nije, nije taj život, taj svijet za čovjeka, za njegov duh ovdje, nego je čovjek za nj tudijer. Eto sva ta moja bijeda jest u tom, što se usudih pomisliti, da ljudski duh*

²² Ibid, str. 111.

²³ Lokos, Istvan: *Pristupi Gjalskom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010. , str. 144. i 145.

*jest nešto.*²⁴ Upravo će propitkivanje o tajnama ljudske duše biti temeljna preokupacija izdvojenih pripovijetki u nastavku. Svi likovi će kao i Janko biti između materijalističkih i metafizičkih nazora.

Prisutne su dvije struje koje će Gjalskoga voditi kroz razradu ovog opusa. Uz već spomenutu Schopenhauerovu filozofiju, Gjalski likove izgrađuje na sukobima. Sukobi koji ne zahtijevaju razrađenu priču, već kroz naznake fantastičnog razrađuju karakter pojedinca. Naznake fantastičnog mogu se pronaći i kod Janka definicijom snova: *San je svakako najčudnovatija strana ljudske duše i svakako je najbolji poznavalac i motrilac kako ljudi tako i prilika; - najzad, on je najvjernije pomagalo ljudskome instinktu.*²⁵ U ovom romanu san je samo definicija onoga što nadolazi.

Time ovaj roman možemo smatrati reprezentativnim za pripovijetke koje će biti analizirane. On u sebi drži temelje za sva Gjalskijeva propitivanja. Otvara pitanje smisla ljudskog postojanja kao i svrhovitost ljudske duše. Pesimistična vizija svijeta će biti ideja uvijek prisutna te će svoj pesimizam pronalaziti u melankoliji, čežnji i kobnim slutnjama. Ne smije se izostaviti ni bešćutna priroda koju čovjek ne može kontrolirati. Ona je glavni krivac tragične sudbine protagonista. Širenje horizonata će Gjalskog iz fantastičnog dovesti u okultno i spiritualno. Posljednje rečenice romana završavaju vizijom svijeta i čovjeka koji u sebi nosi zametke svoje sudbine: *Nije za Boga dragoga, ta to jest upravo najtragičnija strana ljudske bijede, što uvjete toj svojoj bijedi svak sam u sebi nosi. Nije – nije pravo, da ga tko osudi - , tek moći je u njegovoj sudbi žaliti sudbu svega čovječanstva. Vječna mu pamjat!*²⁶ Upravo će Gjalskijevi likovi u pripovijetkama biti predestinirani za tragičnu smrt.

²⁴ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 119.

²⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 56.

²⁶ Ibid, str. 140.

4. SAN DOKTORA MIŠIĆA

Prva pripovijetka *San doktora Mišića* smatra se najreprezentativnijom pripovijetkom s fantastičnim i mitsko-okultističkim elementima. Sam uvod započinje fantastičnim opisom dvora Jabučevačkog kao dvora duhova i svakakvih nemani. Nasuprot susjedima koji su čvrsto vjerovali u tajanstvene priče, nailazimo na liječnika Mišića koji se nastanjuje u dvoru. Time nailazimo na poistovjećivanje subjekta i objekta. Doktor postaje vlasnik dvora te tako postaje povezan s njim i nadnaravnim. Doktor Mišić je bio potpuna suprotnost priklonjena razumu i logici: (...) *kud će do čega išto držati, što ne može prstom dotaći i eksperimentom dokazati!* (...) ²⁷ Osim doktora Mišića, pojavljuju se i likovi susjeda Batorića te magnificusa Radičevića. Oni se predstavljaju kao suprotnosti Mišićevu liku. Prisutne su doktorove negacije naspram svega rečenog. Postojanje četvrte dimenzije, a time i nadnaravnog je bilo sve ono čemu on nije pridavao osobit značaj

4. 1. Mistificirani jezik i neodređenost

Odmah na početku pripovijetke možemo uočiti da kategorija mjesta i vremena blijedi. Iako nam je jasno da je Mišić nastanjen u kuriji te da mu je Batorić susjed, opis spada samo na to. Kategorija vremena uopće nije spomenuta. Okosnica oko koje se odvija radnja je svakodnevni život doktora Mišića koji postaje zanimljiv nakon što počne osjećati duševni nemir i melankoliju.

Kornelija Kuvač-Levačić u svojoj knjizi *Moć i nemoć fantastike* ističe kako u procesu nastajanja fantastičnog diskursa postoji skriveni i skrivajući jezik. Skriveni jezik je onaj koji nedostaje, ali čitatelj ga ipak osjeća te skrivajući

²⁷ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 595.

koji u tekstu postoji, ali ga ne razumijemo.²⁸ To možemo uočiti u ovoj pripovijetki. Na skrivajući jezik nailazimo kada upotrebljavajući razum, doktor ne može shvatiti zbog čega osjeća žalost. Skriveni jezik je kada doktor nikako ne dopušta da ga prevladaju sumnje o možebitnom postojanju kojekakvih nadnaravnih stvari: *Bilo je trenutaka da je bio žalostan do skrajnje mjere. Samo što ne zaplače. A ipak nikada ne bi znao sebi dati računa zašto je žalostan, pače nije ni žalost imala nikakvog sadržaja niti kakve slikovite forme. Bijaše tek kao neka mukla, duboka tutnjava ili tamna daljina.*²⁹ Time jezik postaje mistificiran. Isto tako, zamjetne su i neodređene zamjenice koje ukazuju na nepoznato koje se nalazi pred doktorom, a koje imaju veći intenzitet od širokih opisa.³⁰ Mišić želi pronaći načine kako se riješiti melankolije, od prehrane do kupelji pri čemu ponovno do izražaja dolazi utjecaj jezika struke: (...) *Te noći nije sanjao. Spavao je tvrdo i kad se ujutro probudio, sunce je stajalo visoko. Ni običajne melankolije nije osjećao. Heureka! – uskliknuo je i pripisivao dobru svoju noć mrzloj kupelji. Odluči sada da se podvrgne toj vrsti liječenja.*³¹ Međutim ni to nije pomoglo, a da Mišić ponovno ne osjeti zebnju i čeznuće. U svemu tome, ključnu ulogu ima san koji će biti prisutan kroz sve pripovijetke ove tematike. No ni u jednoj pripovijetki san nije toliko oblikovao i izmijenio glavnog lika kao što je to učinio u ovoj.

4. 2. San kao odrednica Mišićeve sudbine

San kao spojnica realnog i irealnog u ovoj pripovijetki ima najvažnije značenje. To je Mišićev san koji najedanput postaje java, san koji se cijelo vrijeme proteže samo kako bi dao naslutiti Mišićevu sudbinu. Kroz sve snove koje je imao, pojavljuje se motiv prekrasne djevojke. Pritom se opet ističe

²⁸ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 36.

²⁹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 597.

³⁰ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 90.

³¹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 603.

Gjalskijev opis i shvaćanje žene. Opis djevojke koji se u nekim trenucima čini nedostižan i čaroban u snovima, narušava realnost koja Mišića sustigne kad se probudi. Iako prestravljen snovima koje sanja, Mišić u pojedinim trenucima žali što opet nije sanjao djevojku. Njegov razum mu nije dopuštao da se posve prepusti snovima i njihovim tumačenjima, već je uvijek pronalazio razloge zašto sve to odbaciti. Zanimljivo je istaknuti kako je Schopenhauereov utjecaj na Gjalskoga vidljiv i u ovoj pripovijetki: *Ah, glupo! – sam bi se prekidao da onda opet razmišlja o Batorićevoj tvrdnji. Poznavao je filozofiju Schopenhauerovu barem donekle, a upravo teorija njegova o snu nije mu bila nepoznata.*³² Pesimistična razmišljanja neprestano umaraju doktora.

Nekoliko različitih snova je imao doktor: tijelo djevojke koje leži na podu te prisutnost njegovog drugog „ja“. Pojava njegovog drugog „ja“ je popraćena groteskom koja je karakteristična za hrvatsku fantastičnu prozu.³³ Izobličena stvarnost koja se pojavljuje u snu prikazuje dijalog između Mišića i drugog „ja“ koji pjeva neku američku pjesmu koja je Mišiću bila poznata. Zatim slijedi san u kojem Mišić i djevojka u zagrljaju plove na splavi, a oko njih se nalaze brojne morske životinje. Splav se poslije pretvara u lijes koja udara u hrid te se Mišić utapa. U tom snu prisutno je mistificiranje iskaza stranim jezikom, to jest latinskim. Ploveći na splavi s djevojkom Mišić klikće latinske riječi: *Venus Anadyomene! – kliktaše slavodobitno i mahaše usred bučnih valova (...)*³⁴ Uporaba drugog jezika jasno naznačuje Mišićevu svjesnost kako se nalazi u čudnim, nadnaravnim okolnostima koje zahtijevaju različitu komunikaciju. Najznačajniji san, a pritom i posljednji, je kada u krčmi uz muzikanta mlada djevojka pjeva te usred svađe brojnih gostiju nesretno strada i umre. Nakon tog sna, dobivamo potvrdu da san postaje java. Sve tvrdnje susjeda o njegovim snovima na kraju su se obistinile. Najprije on se doktoru Mišiću činio tako

³² Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 601.

³³ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 146.

³⁴ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 600.

realnim i istinski doživljenim: (...) *Kakova jasnoća, kako je sve to živo i potanko orisano, gotovo kao doživljeno! Čista zbilja. Taj put ni traga kakomu fantastičnomu momentu, oh, ja gotovo teško poimam da sam sve ovo tek sanjao. Ta, kao da sam gledao istinu!*³⁵ Zatim ga realnost hvata nesprenog kada treba pregledati djevojku koja je umrla nasilnom smrću. Trenutak je to kada se razum slama pred onim što mu slijedi. Time se iskazuje imenovanje i prešućivanje u jeziku koje doktora prate kroz cijelu fabulu da bi na kraju dobile svoju afirmaciju.³⁶ Doktor i dalje ne želi povjerovati da je njegov san postao realnost sve do trenutka dok ne ugleda truplo. Kao što i Jagna Pogačnik ističe u svom članku, *San doktora Mišića* je pripovijetka o razaranju svake logike. San kao fantastično postaje temelj cijelog teksta.³⁷ Uočava se Mišićeva nevjerica kada konačno shvati kako su susjedi imali pravo, kako su snovi doista imali svoje značenje te kako ga je njegova nemogućnost dublje spoznaje ostavila nesprenog u najgorem trenutku.

4. 3. Medicinski diskurs

Razlog njegove konstantne nevjerice u sve što mu se događa možemo pronaći u jeziku njegove struke – medicini. Upravo fantastičnost u djelu nastoji prikazati kako Mišićevi prosvjetiteljski pogledi i uvjerenost u medicinu koja obrazlaže nastale pojave nisu uvjerljivi. Medicinski diskurs i fantastični diskurs uspostavljaju vezu. Doktor uočava porezotinu koja uzrokuje bolest, a zatim i smrt. Cijeli medicinski diskurs na samom kraju pripovijetke dobiva oznake fantastičnog. Tijekom čekanja što će se dogoditi s doktorovom ranom, opisa njegove fizičke boli, doktor spoznaje razloge svega što su me događalo počevši od snova koji su ga postepeno pretvarali u posve drugu osobu. Kao znanstvenik

³⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 607.

³⁶ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 39.

³⁷ Usp. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 92.

sklon razumu, postaje nesigurna ličnost koja izmučena snovima (čeznućima, melankolijom) postupno gubi svoj identitet. On se posve prepušta spoznaji da je sve ono što je dosad znao ništavno, a da mu je san prikazao istinu: (...) *Sada mu tek bijaše posve jasan san njegov. Eto dakle, to je ona ukočenost tijela, to je onaj lijes, ono utapljanje u strašnoj vodi, oni njezini sišući cjelovi; sve je u snu bilo rečeno i pokazano. Mene je smrt čekala, od toga moja melankolija, duša je moja u snu sve unaprijed vidjela. I moralo je tako biti!*³⁸ Mišić svoju misao dovršava rečenicom: *I moralo je tako biti!* Rečenica koja označava njegovu pomirbu sa sudbinom koja mu je, po svemu prikazanom, namijenjena.

4. 4. Život i smrt doktora Mišića

Važno obilježje nakon sna koje se često proteže kroz pripovijetku je i pitanje života i pitanje smrti. Nakon Mišićeve zaraze te skorašnje smrti, primjetna je tanka granica koja dijeli život i smrt. U ovakvim Gjalskijevim pripovijetkama, život glavnog lika kao da nije ni bitan. On poslužuje samo kao posrednik u dosta dubljoj temi. Život poslužuje za traženje odgovora koji Mišića postavljaju u pesimistična raspoloženja. Krije li se ispod svega toga jedno obično ništa ili čovjekov razum sprječava otkrivanje transcendentnog? Doktor Mišić kao da je predisponiran za smrt: *Naime riječ je o teoriji biološkog determinizma koja je – uz pozitivistički povijesni nazor i Zoline teorije eksperimentalnog romana – bila općepoznata komponenta teorije naturalizma.*³⁹ Vidljivo je to i na samim počecima pripovijetke: (...) *Uza to nije imao pravoga povjerenja u svoje zdravlje. Roditelji mu rano pomriješe, pače majka od neke teške nervozne bolesti.*⁴⁰ Njegovi duševni nemiri i stalna promjena raspoloženja

³⁸ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 612.

³⁹ Lokos, Istvan: *Pristupi Gjalskom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 294.

⁴⁰ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 596.

utječu na psihu. Postaje labilan lik koji postepeno gubi individualnost tražeći odgovore.

Pitanje smrti je daleko bitnije. Ono nesumnjivo polako zahvaća cijelog doktora kroz snove. Smrt se pojavljuje kao motiv: u obliku mrtve djevojke, u obliku doktora koji pada u vodu te se utapa te čak i u obliku silnih poljubaca. Treba istaknuti poljupce mrtvom tijelu koji se čine nestvarnima. Mišić u tom trenutku toliko prihvaća smrt da mu ona na kraju postaje i draga, a život mrzak: *Nije mogao razumjeti, da je ikada mogao imati ljubavi i smisla za sve ono, sav taj dojakošnji život. Tako strano, tako daleko i posve ravnodušno bilo mu je sve to. I sjajni zlatni trak sunca nije ga dirnuo, niti je požalio da će mu eto na, za kratak čas, na uvijek ugasnuti.*⁴¹ Spomenute negacije na početku koje su uključivale nadnaravno, sada postaju negacije koje uključuju stvaran svijet u koji Mišić više nema povjerenja. Smrt prihvaća zbog ljubavi prema djevojci za koju je toliko bio vezan. Gjalskijeva potraga za misterijem duše očituje se u Mišićevom shvaćanju kako je duša sve unaprijed znala: *Gotovo sve njegovo znanje prođe mu duhom i to točno, jasno i potpuno, kako nikad dosele. Sav njegov život od prvoga djetinjstva pak do danas stajao je pred njim. Nije tu bilo razmjerja fizičkog vremena i prostora. I u tome priviđenju ne bijaše više razlike između njegovih zbiljskih doživljaja i njegova kobnog sna. I taj bio je opet posve jasan i s istim osjećajima ovdje.*⁴² Time pisac naznačuje kako je postojanje nečeg nama neshvatljivog prisutno, a duša je ona koja ruši realno u ovom svijetu te svoju definiciju otvara drugim granicama koje se kose s granicama razuma i logike. Spoznaja na kraju se ostvaruje u spomenutim negacijama, nizanjem rečenica, spajanjem prošlosti i sadašnjosti te poistovjećivanjima sa snovima.

5. NOTTURNO

⁴¹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 613.

⁴² Ibid, str. 613.

Prisutnost okultnog najviše pronalazimo u pripovijetki *Notturmo*. Jagna Pogačnik je smatra programatskom za drugi tip Gjalskijeve fantastične proze. Ističe kako *Notturmo* gubi na vrijednosti upravo zbog filozofske podloge koja je u jednom dijelu prisutna.⁴³

Neprisutnost fabuliranja se može vidjeti na samom početku koji odmah donosi Jeleninu smrt. Glavnom liku, čiji je svijet srušen zbog smrti djevojke, ne saznajemo ime, već ga saznajemo tek na kraju. To je već spomenuta značajka kako život glavnog protagonista nije bitan. Karakteristično je i pripovijedanje u 1. licu Smrt je pokretač da se Lucio Ranjičić prepusti drugim svjetovima, a posve zaboravi ovaj svijet. *Do viđenja* njegove drage mu je bilo dovoljno da se zapita ima li ipak nešto nakon ovog života. Tako se on posve prepušta metafizičkim pitanjima koja nastoji pronaći i na samom groblju. Prisutnost fantastičnog i mističnog ugođaja postaje uvod u moguće pronalaženje odgovora, primjećuju se metafore emanacije⁴⁴: *Iztočni nebosklon tik nad rubom tamne daleke planine začeo se rujiti i crvenjeti, pa se odanle ravno na glavni križ groblja točila uzka krvava svjetlost. I po tornju crkve protegla se tanka svietla pjega. Crni dugoljasti oblak ljenjivo prebrodi mimo nj i pozlati svoje rubove u njegovoj svjetlosti, primajući fantastični bajoslovni sjaj, da onda umine za gorom, a mjesecina se slobodnim valom razlije po groblju.*⁴⁵ Groblje kao da skriva svoje tajne pred ranjenim likom koji ne dobiva odgovor. Sustižu ga sumnje da ipak ostaje samo jedno ništa pri čemu je vidljiva potpuna „ispražnjenost“ glavnog lika.⁴⁶ Tako pripovjedač negacijom prikazuje percepciju glavnog lika s ciljem stvaranja osjećaja nemogućnosti: *Ali odbila ura prvi*

⁴³ Usp. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 86.

⁴⁴ Metafore emanacije, isijavanja ili prelijevanja su dio disontološkog napora diskursa da zaobiđe postvarivanje transcendencije kao „entiteta“ ili „bića“, ali i dio razlikovne dijalektike transcendencije i imanencije u kojoj se posve transcendentno otkriva kao posve imanentno (Kuvač Levačić 2013: 119).

⁴⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 174.

⁴⁶ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 96.

*ponoćni sat, odbila i drugi sat, a ja ipak stojim još uvijek bez odgovora. I zasvitalo jutro, kad sam još na grobu klečao i bolno morao izgovarati jednu i istu riječ, onaj očajni, teški: „Ništa, ništa“.*⁴⁷ Unatoč realnosti koja je pobijala sve njegove sumnje, Lucio i dalje nije prestao vršiti potragu za transcendentnim. Možemo vidjeti kako ova pripovijetka ima neka zajednička obilježja sa *Snom doktora Mišića*. I jednom i drugom motivatori su žene. Lucieva i Mišićeva ljubav skoro da i nema razlike. Jedan žali za snovima u kojima je sanjao lijepu djevojku, a drugi nastoji ponovno vidjeti mrtvu osobu.

5. 1. Znanstveni diskurs

Lucio ne prepušta sve slučaju, već utjehu pronalazi u knjigama koje mu daju nadu. Kornelija Kuvač-Levačić ističe kako pisce fantastike zanimaju sve vrste znanstvenog i pseudoznanstvenog diskursa pri čemu skupljeno znanje proizvodi događaje.⁴⁸ Uočavamo kako Lucio stvara odbojnost prema znanosti zbog nezadovoljavajućih odgovora: *I čisto sam mrzio na sve postulate njihove, hvatajući se kod toga, kao utopljenik slamke, svakoga najšepavijega razloga, što ga ima moderna skepsa proti modernomu empirizmu.*⁴⁹ Usred svega toga dolazi i do proučavanja spiritizma: *Unatoč tome, ja se ne mogoh podati istini toga razloga i zavedem se dapače za ludim i besmislenim igrarijama i djetinjarijama američkoga spiritizma, pa sam satove i satove pazio na stolce i stolove i grabio za olovkom i tablicom.*⁵⁰ Napokon mu se mrtva Jelena posve ukazuje. Pritom cijela pripovijetka dobiva na značenju u kojem okultno dominira zajedno s filozofskim teorijama.

5. 2. Okultistička veza

⁴⁷ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 177.

⁴⁸ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 65.

⁴⁹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 178.

⁵⁰ Ibid, str. 178.

Miroslav Šicel ističe kako Gjalski na pitanje ima li nešto iznad svega toga pronalazi upravo u okultizmu koje nadilazi smrt te se u *Notturmu* ostvaruje tako da Lucio napokon vodi dijalog s Jelenom.⁵¹ Čežnja i bol koju je Lucio imao, prestala je susretom. Jelena u dijalozima s Ranjičićem djeluje stvarno. Njihova okultistička veza se nastavlja i nakon Jeleninog iznenadnog nestanka. Ona za sobom ostavlja tragove koje Ranjičiću stoje kao oponenti spram halucinacija koje su mu padale na pamet i ljudi koji ne uočavaju Jeleninu prisutnost. Opisuje prvi susret: *Ni traga onome tajanstvenome „clair-obscur“, onoj maglovitoj nejasnosti, - onoj strahotnosti, - što je ljudska bajka spaja sa takvim vraćenim dušama! Ništa od toga. Ja sam usuprot gledao mladi krasni život, - topli realni život, - nju čitavu kakova je bila, osjećao sam i njezin dah i njezin miris.*⁵² Ovaj neuobičajeni Ranjičićev pristup još jednom odskače od fantastičnog. Ne postoji začudno i čudesno u susretu. Samo ostaju tragovi koji Ranjičiću ponovno vraćaju Jelenu još življu nego što ju je prvi put ugledao. Ne smiju se izostaviti ništavilo i negacije koje su Lucia pratile nakon Jelenine smrti. Konstantno ponavljanje riječi „ništa“ postavljalo je pitanje transcendentnog koje se u tom trenutku činilo nedostižno: *Zapravo je riječ o transcendentnom koje izlazi iz okvira ljudskog percipiranja i razumijevanja, gdje je izuzetno funkcionalno sredstvo u službi strukture kolebanja – sigurnosti i nesigurnosti, znanja i neznanja, realnog i irealnog ili izrecivog i neizrecivog, upravo – negacija.*⁵³ Tako prodor nadnaravnog za Lucia je popraćen zanijekanošću i neodređenošću: *Ni časkom nisam mogao pravo da posumnjam o istinitom događaju i da se utečem običnomu tumačenju puke halucinacije. A opet, moderni racionalizam previše mi je sjedio u svem mojem umovanju, a da odmah prestupim u „drugi svijet“*⁵⁴

⁵¹ Usp. Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984., str., 175.

⁵² Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 182.

⁵³ Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 95.

⁵⁴ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 182. i 183.

Susreti se događaju više puta pa Jelena posve postaje dio Lucieeve svakodnevice. Lucio posve gubi kontakt s fizičkim svijetom što dovodi do lika koji je okarakteriziran negacijom. Zbog svojih vjerovanja da je njegov pravi život samo onaj s Jelenom, Lucio odbacuje sve drugo te Jelena postaje njegova opsesija zbog koje je sposoban sve učiniti. Drugi, nama nepoznat svijet počinje živjeti zajedno s onim prvim. Mrtvi i živi svijet se isprepleću, a dokaz tome su tragovi koje Jelena ostavlja, kako ih Lucio naziva *corpus facti*: otrgnuti cvijet, otvoren glasovir, rukopis, biserje. Kao dokaz su i sporedni likovi: susjed koji je prepoznao Jelenin rukopis i prijatelj koji ju je vidio.

Ispreplitanje mrtvog i živog svijeta dovodi u pitanje koji je svijet stvaran, a koji nije ili su oba svijeta podjednako stvarna. Još vidljiviju potvrdu tome pronalazimo kada Luciev prijatelj također postane uvjeren u postojanje transcendentnog: *Evo vam ruke moje. Neka vam bude kao Tomi nevjerovanomu. Opipom ćete se uvjeriti, - reče Jelena i pruži mu krasnu svoju ruku dražestnim i ljubkim smieškom u licu. On se nakloni i poljubi ruku.*⁵⁵ Mada on sve to drži kao neki oblik hipnoze ipak se uvjerava u istinitost Lucievih tvrdnji. Fantastični diskurs u ovoj pripovijetki ima ulogu spoznanja kako Lucievog tako i čitateljevog. Već je spomenuto kako ova pripovijetka odskače od ostalih pripovijetki iz ovog kruga upravo zbog teoretiziranja koje se ostvaruje u Jeleninim dijalozima s Luciem kao i filozofskih nauka koje obiluju u ovoj pripovijetki. Lucio završava kod hipnotizera te na zanimljiv način ostavlja rukopis o bezuvjetnoj ljubavi koja se izdigla iznad fizičkog svijeta, o ljubavi koja je pobijedila materiju.⁵⁶

5. 3. Filozofska podloga

⁵⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 199.

⁵⁶ Usp. *Hrvatska književna kritika: Nehajev i suvremenici* / predgovor napisao i izbor izvršio Šime Vučetić, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., str. 116.

*Svakako umjetnički najneuvjerljiviji dio u kojem se gubi sva tajnovitost i čar prijašnjeg teksta, ali i fantastike, jest onaj u kojem pripovjedačeva mrtva ljubav pripovjedaču objašnjava svoje postojanje. Ona to čini na sljedeći način, poprilično pojednostavnjujući i parafrazirajući Schopenhauerove radnje.*⁵⁷ Upravo po tome se *Notturmo* izdvaja od ostalih pripovijetki. Schopenhauerova pesimistična vizija svijeta i smrti na Gjalskog ostavlja utisak koji prenosi u djelo. Sve fantastično i čudesno dobiva svoj kraj kada Jelena nastoji objasniti Luciu svoje postojanje: *Ja tu bivam sada samo voljom tvojom ili bolje s pomoću tvoje volje. U sviet tvojih pet čutila – tvojih osjećanja i fizične tvoje sviesti ja ne mogu više uljezti bez pomoći tvoje.*⁵⁸ Skriveni i skrivajući jezik ovdje postaju posve izjednačeni. Skriveni jezik više ne nedostaje zbog Jeleninog objašnjenja, a skrivajući jezik postaje razumljiv. Zanimljivo je kako je pisac kroz dijalog mrtvog i živog lika prikazao drugu dimenziju koja je Luciu i dalje ostala nepoznanicom. Iako mu Jelena objašnjava razlog njezine pojave, on i dalje svojim razumom ne može doprijeti do istine iako je želi prihvatiti. Zato je i čudno Lucievo prihvaćanje svega što mu se događa, a da se pritom ne zapitamo koji je razlog tome.

Pojam apofatičkog diskursa⁵⁹ fantastične proze u ovom djelu je vidljiv kroz navedenu filozofsku podlogu koja zahtijeva dublje razumijevanje. Isto tako apofatičko (neizrecivo) je vidljivo u transcendentalističkom diskursu koji se razabire kroz samu Jeleninu pojavu te njezino razotkrivanje, to jest pojašnjavanje zašto je vidljiva Luciu.⁶⁰ U ovoj pripovijetki glavni razlog je ljubav prema ženi. Naime potvrdu tome nam daje i Luciev prijatelj koji vidi

⁵⁷ Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 89.

⁵⁸ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 191.

⁵⁹ Apofatička teorija potvrđuje ultimativnu neizrecivost, neopisivost transcendentnog, no suprotno od apofatičkog diskurza, potvrđuje neizrecivost bez okretanja ka imenovanju (ili iskazivanju) uporabljenu u vlastitoj afirmaciji neiskazivosti (Kuvač-Levačić 2013: 94).

⁶⁰ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 94. i 95.

Jelenu, ali i dalje to ne želi prihvatiti. Nasuprot tome, Lucio objeručke prihvaća metafizičko, svjestan da ga njegova ljubav ne može lagati. Usprkos filozofskoj podlozi koja narušava prijašnje događaje te u jednom trenutku sekundarno posve postaje primarno, ljubav drži likove. Ona nije samo ovdje snažan agens, već i u svim ostalim pripovijetkama. Kao da Gjalski nastoji ispod cijele potrage za tajnama ljudske duše koristeći fantastično i okultno, ostaviti ljubav kao jedinu sigurnu točku.

6. MORS

Mors kao najduža pripovijetka započinje sa snom glavnog lika Radovana Petrovića. Pripovjedač izabire san kao medij upravo zbog njegove glavne značajke – nemogućnosti voljnog djelovanja i logičnog spoznavanja.⁶¹ Taj san postaje koban te se kao motiv proteže kroz cijelu pripovijetku. Na počecima se Mors čini kao realistična pripovijetka koja opisuje Radovanov život, njegovo stanovanje na Kvarneru, ljubav prema svijetu i domovini. Od svih likova iz ovog kruga pripovijetki, Radovan je najveći uživatelj. Tolika ljubav prema životu ni ne ostavlja sumnje kod čitatelja da bi ipak nešto moglo poći po zlu: *Petrović uživaše cijelom dušom, ispunjenom opet velikim zadovoljstvom i pravim veseljem i radošću, da je to njegova domovina, uopće da je na svijetu koji mu se prikazuje tako krasan, tako krasan.*⁶² Na nekim mjestima primjećuje se sličnost i sa *Snom doktora Mišića*. I Radovan je emocionalno labilan lik koji nakon sna neprestano osjeća melankoliju te slutnju da će se nešto loše dogoditi. Tako Gjalski koji se zanima za čovjekovu psihu, stvara emocionalno hipertrofirane

⁶¹Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 98.

⁶² Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 78.

likove koji se pokazuju kao dobar medij za doživljavanje okultističkog.⁶³ Oni sa sobom nose biljeg koji im ne dozvoljava slobodu, već im neizravno pokazuje njihovu tragičnu sudbinu.

Radovanovo uživanje u životu je narušeno zbog crnih slutnji. Pisac neprestano narušava idiličan život koji se u jednom trenutku rasplinjuje. Razlog je naizgled banalan: bezobrazno ponašanje prema čovjeku kojeg je susreo u Opatiji. Ono što mu je naviješteno u snu a to je strijela koja ga je pogodila, odjedanput mu se učini kao nešto što će se ostvariti. Cijeli prvi dio sastoji se od Radovanovih kobnih slutnji te nastojanja da ih zanemari i uživa u životu: (...) *tako se osjeća i autorovo kolebanje između Leibnizova „najboljeg od mogućih svjetova“ i Schopenhauerova tragičnog shvaćanja, njegovog „ovaj svijet je pakao“.*⁶⁴ Radovanov lik u sebi sadrži najviše kolebanja i otpora. On ne želi prihvatiti smrt, već se svim silama trudi da je izbjegne. Tako se spoznavanje nadnaravnog prikazuje Radovanovim negiranjem pri čemu se mističkom idejom neznanja još jednom uspostavlja nemogućnost glavnog lika: *Ah je li moguće, je li dozvoljeno da ode i izdahne, kad toliko ljubi, a ljubi takva anđela!*⁶⁵

6. 1. Ljubav i realistični elementi

Nakon dvoboja u kojem se sve Radovanove crne slutnje obistinjuju, ponovno nailazimo na lik žene spasiteljice. Sestra Cecilija se javlja u trenutku kada Radovanova bolest uznapreduje: *Mors je roman o ljubavi, koja se po strašnoj kobi rađa onda kada je sreća moguća samo u mističkim ekstazama.*⁶⁶ Ona nije prikaza ili žena koju je Radovan sanjao u snovima, već bolesna sestra koja obuhvaća jedan dio pripovijetke s posve realističnim elementima. *Njezina*

⁶³ Usp. Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984., str. 170.

⁶⁴ Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 91.

⁶⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 110.

⁶⁶ *Hrvatska književna kritika: Nehajev i suvremenici* / predgovor napisao i izbor izvršio Šime Vučetić, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., str. 116.

pripovijest je dio koji obuhvaća težak život mlade Cecilije, smrt roditelja i odlazak u samostan.

U ovom slučaju, uloga žene je različita od uloga koje su imale žene u dvije prijašnje pripovijetke. Ona je živa te postoje sličnost između nje i Radovana, a to je bolest. Bolest i briga ih ujedanjuju: *Dobrota njena i vjerna služba bili mu slatkim morfijem za njegove fizičke boli, gotovo melemom, koji mu je blažio tjelesne boli da se duša može podavati ogromnoj, gorostasnoj sreći što je daje ljubav.*⁶⁷ Ona za njega nije *kobna*, već mu na kraju životnog vijeka postaje utjeha. Isto tako ona nije razlog njegove tuge ili sreće kao što su bile Jelena i mlada djevojka. Cecilija predstavlja Radovanove propuste i još veće žaljenje za životom. On ne postaje rezigniran kao doktor Mišić kada shvati da je došao trenutak. Uvijek se hvata za ljubav koju je počeo gajiti prema sestri: *Pa zar zbilja mora da umre? Možda ipak neće biti tako strašno. Ta ljubav njegova, zar bi se rodila u srcu koje pripada smrti? I u dušu njegovu uljeze nada s još više želje, velika ogromna želja da se bori protiv smrti, da spašava život.*⁶⁸ Doktor Mišić je u jednom trenutku i sretan jer napušta sve ovozemaljsko s nadom da će opet vidjeti mlado djevojčice. Svi oni se ujedanjuju sa svojim ljubavima. Radovan u bolnici umire zajedno s Cecilijom, Mišić preko snova ljubi djevojku, a Lucio u okultističkim susretima provodi vrijeme s Jelenom.

Jezik struke prikazuje se kroz doktore koji svojom pojavom daju naslutiti Radovanovu tragičnu sudbinu. Dolazak nekoliko puta u bolničku sobu, tajanstveno komentiranje o njegovu stanju dodatno mistificiraju cijeli događaj. Time se medicinski i fantastični diskurs još jednom isprepleću.⁶⁹ Konačnom upotrebom medicinskog termina „Gangraena pulmonum“, Radovan spoznaje

⁶⁷ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 112.

⁶⁸ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 114.

⁶⁹ Medicinski diskurs, makar na prvi pogled posve oprečan religioznom, i sam ima sustav svojih formula i svoj mistificirajući iskaz, koji ih međusobno približava. Dapače, potpuna vjera u egzaktno i fiziološko također je svojevrsna „religija“ pa nije ni čudo da je fantastična književnost problematizira (Kuvač-Levačić 2013: 71).

neželjenu smrt. Tek na postelji, Radovan razmišlja o smislu življenja: *Neprekidno gubimo i gubimo, što je srcu drago. Svaki nam trenutak otima nešto, gotovo svakim hipom njihaljke na satu gubi se nešto od našega bića u vječno ništa.*⁷⁰ Isto kao i Mišiću, u misli mu navire cijeli njegov život, to jest dolazi do fenomena mističkog jedinstva i događaja značenja gdje značenje postaje stopljeno s činom izjavljivanja, a shvaćanje života uvijek se javlja nekoliko trenutaka prije smrti.⁷¹

6. 2. Odnos prema fantastičnom

Kao i u pripovijetki *Notturmo*, odnos prema fantastičnom se ruši filozofskim pogledima. Nevjerica o skorašnjoj smrti te slutnje uvijek se isprepleću s Radovanovom logikom koja mu ne dopušta da sagleda neizbježno: *Ujedno je tražio utočište i u predajama vjere i u opsjenama legende, a u isti mah odasvuda ćutio hladan šapat moderno odgojena razuma, koji mu otkriva – što? Crno, crno vječno bezdno, u kojem taj njegov „ja“ gine i nestaje, kao da ga nikada nije bilo.*⁷² Ljubav prema životu u ovoj pripovijetki ne ostavlja slobodu čudesnom. Slutnje su uvijek spriječene mislima o životu. Time Radovan ostaje uz Vladimira najprisebniji karakter. Unatoč nadnaravnom kojeg su svjesni, ne prepuštaju mu se kao što to čine Mišić i Lucio. Odnos prema fantastičnome se pokušava objasniti oslanjajući se na filozofiju.⁷³ Racionaliziranje nije toliko eksplicitno kao što je u *Notturmo*, već je uvijek u sukobu s fantastičnim. Stvarnost fizičkog i stvarnost nadnaravnog postojanja se ne isprepleću kao što je to bio slučaj u *Notturmo*, unatoč slutnjama koje Radovana ne napuštaju.

7. KOBNE SLUTNJE

⁷⁰ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 120.

⁷¹ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 125.

⁷² Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 111.

⁷³ Usp. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 91.

Još jedna pripovijetka ovog kruga koja samim naslovom otkriva svoju tematiku. Kao što je san pokretač kod doktora Mišića tako su i kobne slutnje pokretač kod Vladimira i njegove majke Antonije Slavetičke. Strah za život njezina sina Antoniju je neprestano proganjao. Toliko da se njihov život ne može nazvati slobodnim. I ovdje nailazimo na prepreku koja Vladimiru ne dopušta da se posve ostvari kao osoba. Gestika uskraćivanja – negiranje je još jedno od obilježja fantastične proze u kojoj je likovima onemogućeno funkcioniranje u dnevnim rutinama ili svakodnevnim mislima.⁷⁴ Vladimir se ne ostvaruje ni u privatnom ni u poslovnom planu. Pri prvom čitanju, mogli bismo reći da je majka ta koja mu ne dopušta, ali i sam Vladimir naslućuje da u svemu tome majka ne pretjeruje. Dolazi do poistovjećivanja subjekta i objekta Vladimirovim odlaskom na putovanje koji rezultira pojavom tzv. metafore „prelijevanja“ koja se pojavljuje kod Vladimirova bavljenja antikvitetima.⁷⁵ Vladimir neprestano ima crne misli na pameti kao i majčine riječi. Isto kao i Radovan, on im se odupire: *Zaradi majke ipak mu se javljala savjest. Šta će ona sirota? I časkom kao da je oćutio nad sobom neki trepet i sjenu one tajinstvene sile, od koje se majka toliko plašila i koju je on nazivao predsudom. Bude mu istinu tjeskobno i strašno.*⁷⁶ Nailazimo na neodređenu zamjenicu kao i negacije kojima Vladimir nastoji spriječiti slutnje.

Sveznajući pripovjedač nam i ovdje priča priču o životu majke i sina, o smrti majčine obitelji kao i o sinovljevoj ljubavi prema antikvitetima. Propitivanje čovjekove egzistencije biva prodrmano na samim počecima. Gjalskijev fatalistički nazor ne zaobilazi ni ovu pripovijetku pa time naslov dobiva svoje značenje kada se Vladimir otruje vrhom otrovane strelice. Priroda još jedanput pokazuje svoje bezosjećajne zakone, a čovjekov usud se realizira

⁷⁴ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 133.

⁷⁵ Ibid, str. 111.

⁷⁶ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 620.

smrću.⁷⁷ Kategorija mjesta i vremena nije naznačena, a život glavnog lika je prikazan tek u kratkim crticama. Obilnost problema i, mogli bismo reći, uzrok majčinih kobnih slutnji su banalne smrti njezine obitelji. Posljedica toga je okret okultnom i mističnom.

7. 1. Vjerovanje u „fatum“

*Od toga vremena zapala je gospođa potpuno u mistično poimanje svijeta i života. Nju su zanimale sve strane najtamnijega okultizma, sa strašću podala se spiritizmu, a u svom shvaćanju života priklonila se sasvim i s najdubljim uvjerenjem mnijenju, da je sudba ili udes ili život pojedinca strogo određen od Promisla i odredbama njegovim da nitko ne može izmaći.⁷⁸ Primjer metafora emanacije, kao nečeg što se nalazi ispod površine što može biti uzrok svemu, su nesreće u obitelji: banalna očeva smrt, smrt kćeri i braće, smrt djeda. Sve su to bili razlozi Antonijinog okreta okultnom. Vjerovanje da čovjek ne može pobjeći od udesa koji mu je namijenjen. Iz toga se rađa strah za jedinog preživjelog sina, a strah hrani slutnje kojima Antonija predaje osobitu važnost. Pojam „čortnaje“ metafore koja upućuje na nevidljivu negativnu silu koja je vrlo bliska usmenim narodnim i srednjovjekovnim formulama prokletstva realizira se u „fatumu“ kojim se iskorištava Vladimirov strah od nepoznatih sila.⁷⁹ Sekundarna stvarnost u ovoj pripovijetki se isto proteže kroz Vladimirove i Antonije slutnje. Ona nikad nije izrazito jasna, već se daje naslutiti kroz tijek radnje: *U pripovijesti ne postoji alternativna zbilja, fantastičnost je inkorporirana u na prvi pogled realističku pripovijest, ostaje u slutnjama i na samom koncu markirana je**

⁷⁷ Usp. Šicel, Miroslav: *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 154.

⁷⁸ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str 615. i 616.

⁷⁹ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 75. i 77.

*poklapanjem naslućenih događaja sa zbiljom.*⁸⁰ Vjerovanje u „fatum“ Vladimira nije napustilo ni na putovanju. Tek nakon što je preživio nesreću s brodom, počeo je vjerovati da majčine slutnje ipak nisu istinite te da sva briga svih tih godina nije bila potrebna. No kao i svi Gjalskijevi likovi iz ovog proznog kruga, Vladimira smrt ne zaobilazi. Vidljivi su i mali znakovi njegove tragične sudbine koji se pojavljuju kao svjedoci. Tako se kroz veći dio pripovijetke provlači kineski kostur: *I opet kao da se našao pod sjenom i u osjećanoj blizini neke nedokučne, strašne i svemoćne sile, pa je časkom čisto bio kao prinuđen da u toj maloj stvarci nazire sliku svoje sudbine, a glavom zavrzle mu se misli kako je taj neobični kostur ča u zabitni njegov zavičaj došao i odvuкао ga iz sigurnoga majčina krila.*⁸¹ U *Notturnu* svjedoci služe da bi opravdali Lucieva vjerovanja u Jeleninu postojanost, a ne smrt. Kineski kostur ovdje postaje Vladimirov suputnik u putovanju, ali i kobna stvar koja ga dovodi do smrti. Zanimljivo je kako vjerovanje u „fatum“ najviše dolazi do značaja kada odlaze na Rijeku koja je u Antonijinim slutnjama bila mjesto koje Vladimir ne smije posjetiti: *Vladimir se lecne, sjeti se materina zaklinjanja neka nikada ne stavi noge onamo. Ipak se potresao i opet kao da je osjetio neku moćnu, nedoglednu, užasnu i tajinstvenu silu, koja ga vuče – kamo?*⁸² Pripovijetka koja na mnoge načine alternativnu stvarnost stavlja postrance, a materijalističke nazore u prvi plan, dobiva, starim vjerovanjima u loš usud, primjereni svršetak.

7. 2. Metafora prelijevanja

Ova pripovijetka također sadrži ljubav koja je ponovno pokretač radnje. Očekivali bismo opet anđeosku ženu, ali ona je ovdje izostavljena. Izuzmemo li majčinu ljubav prema sinu, pronalazimo neobičnu ljubav prema neživim stvarima, ljubav prema prošlosti i antikvitetima. Spomenuta metafora

⁸⁰ Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 90.

⁸¹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 623.

⁸² *Ibid*, str. 622.

„prelijevanja“ dolazi do izražaja kada se Vladimir posve stapa s vlastitim zanatom koji ga vodi do spoznaje i smrti: *Vladimir izgaraše od želje i za starim knjigama i za rimskim novcem i za etrurskim vazama, za staroegipatskim papirosima, za helenskim statuama, jednom riječi: sve ga zanosilo, što je imalo na sebi biljeg prošlosti.*⁸³ Pisac ne pridaje manje važnosti ovakvoj ljubavi već se i ona postepeno razvija do tragičnosti. Kao zatvorenik u vlastitom domu, Vladimir pronalazi jedino spasenje u bijegu u prošlost. Odbacuje znanost te sve više žudi za odlaskom u svijet. Interesantno je kako njegova ljubav dobiva svoj intenzitet kada ugleda kineskog kostura. Kao i kod ostalih likova, on poduzima korake kako bi mogao ostvariti svoju goruću želju. Kada Mišić žali jer nije sanjao djevojku, Vladimir žali jer zbog kobnih slutnji ne može kupiti kostura. Kada Lucio odlazi na groblje u nadi da će pronaći odgovor, Vladimir odlazi na put u nadi da će prekinuti tajnu smrti koja ga, po majčinim pričama, prati: *Vladimir se nije nimalo primirio, naprotiv njegova želja za kosturom bivaše od dana do dana sve veća i jača. Uza to mu mašta naslikala silesiju čudovišta, što ih ima Coenova zbirka, pa je malone izgarao od želje da to vidi i da otkrije kakvu rijetkost, kakav unicum. Ukratko, on je odlučio da poslušati agenta i da krene na put.*⁸⁴ Lik koji je unaprijed osuđen na smrt te svojom psihičkom labilnošću ima slutnje koje završavaju fatalistično. Schopenhauerska pesimistična vizija je i dalje prisutna, a zakoni nemilosrdne prirode sustižu junake. Peripetije su prisutne samo kako bi još više naglasile tajnu smrti.

8. LJUBAV LAJTNANTA MILIĆA

Ljubav lajtnanta Milića djeluje kao pripovijetka koja najmanje u sebi sadrži fantastičnog i okultnog. Kroz cijelu pripovijetku prati nas sveznajući

⁸³ Ibid, str. 616.

⁸⁴ Gjalški, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 620.

pripovjedač s vrlo realističnim opisima starog lajtnanta Milića i njegova svakodnevnog života, Varaždina te političkih sukoba onog doba. No fantastično kreće od onog trenutka kada saznajemo Milićevu povijest.

Kao i uvijek, ljubav je oslonac na kojem se gradi fantastično. Opet je to čista i nevina ljubav kojom je Milić ljubio Stazicu i ona njega, ljubav kojom se da naslutiti njihova uzvišena, sudbinska povezanost: *Ali opet – nad svim osjećajima prevladavalo je čuvstvo, da to nije tek sveza dvaju srdaca, usplamćenih međusobnom ljubavi, već sveza dvaju bića, koja je u daljim, višim sferama određena, kako to pokazuju prvi časovi njihova poznanstva.*⁸⁵ Daje se naslutiti mističnost koja obavlja sudbinu Milića i Stazice. Oni su predodređeni jedno za drugo, a time Gjalski ne ostavlja prostora za njihovu slobodu. Sve što se likovima događa nakon što se upoznaju biva određeno nečim nelogičnim. Međusobno spašavanje od smrti stvara još jaču povezanost. Neodređeni oblici i određenost stupaju u zanimljivu vezu gdje imaju ulogu da još jednom naglase mističnost: *I sva blažena mišljaše, da je „vođena nekom tajnom rukom“ dala bez znanja matere starinski od pramajke joj dolazeći medaljon, pa tako spasila život koji joj je toliko vrijedio. Srsi je prodoše, kada pomisli, što bi bilo, da nije bilo medaljona.*⁸⁶ Zanimljivo je kako nisu prisutne negacije koje bi trebale uslijediti prodorom nadnaravnog. Milić se ne odupire nadnaravnom kao što to čine likovi iz prethodnih pripovijetki. Kod poistovjećivanja subjekta i objekta, u jednom trenutku subjekt postaje ožvijen objekt slike. Starac Milić i dalje vidi svoju Stazicu kroz portrete i snove: *Ali od želje, da imadem sliku izgubljene djevojke, uzeo sam, da učim risati i slikati – gotovo bez učitelja. Imao sam od nje sličicu za medaljon, što mi je bila jednom dala, pak sam po toj slici i po svom dobrom sjećanju napokon načinio ove slike.*⁸⁷ On postaje tzv. mitski

⁸⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 293.

⁸⁶ Ibid, str. 292.

⁸⁷ Ibid, str. 286.

stvoritelj.⁸⁸ Tako se dokida granica između subjekta i objekta, a portreti postaju medij pomoću kojeg Milić uspostavlja vezu sa Stazicom.

8. 1. Obilježja snova

Snovi u ovoj pripovijetki su slični snovima u *Snu doktora Mišića*. Oni ponovno određuju sudbinu glavnih likova. Prvi san koji se javlja je kada Milić sanja da se neće oženiti Stazicom: *Pred oltarom, kad je imao da se postavi kraj zaručnice, zamijeti, da je mjesto već zapremljeno, pa da kraj Stazice stoji netko drugi, neko čudnovato odjeveno, sasvim neobično čeljade, kojemu nije nikako mogao zagledati u lice, što više, za koje nije mogao znati, je li muško ili žensko. Tek je mogao zamijetiti neobično dug i neobično koštunjav lakat i dlan, kako ga prema svećeniku skupa sa Stazicom pruža.*⁸⁹ Koštunjavi lakat očigledno predstavlja smrt koja se pojavljuje i u snovima njegove zaručnice Stazice.

Nije nazočna opterećenost snovima. Likovi se i dalje vode svojim razumom. Obilježja koja poprimaju snovi iz tragičnog predestinacijskog karaktera doživljavaju obrat u snove i halucinacije pomoću kojih Milić ponovno uspostavlja vezu sa Stazicom.⁹⁰ Ponovno se stvara okultistička veza dvoje ljubavnika. Ona svoje obrise čitatelju najprije pokazuje kroz mnogobrojne portrete te se nastavlja kroz Milićeva viđenja djevojke. Pronalazimo sličnosti s Lucievim i Jeleninim odnosom samo što u ovom slučaju nema jasno definirane filozofske podloge.

8. 2. Politički diskurs, formule prokletstva i zazivanja

Od jezika koji djeluje, nailazimo na prisutnost političkog diskursa. On je već na samom početku uočen kod prikaza vlastelina Pokupića i oficira Milića koji je služio u regimenti. Politički diskurs se ne stvara nasumice, već bitno

⁸⁸ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 111.

⁸⁹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 299.

⁹⁰ Usp. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 91.

određuje Milićevu sudbinu. Pokupićeva politička stajališta koja su se kosila s vlašću su dovela do njegove smrti, a samim time i do smrti Stazice. Prisutne su i formule prokletstva i zazivanja Boga.⁹¹ Formula prokletstva se očituje u „fatumu“ kojeg Milić i Stazica uspješno izbjegavaju do jednog trenutka. Formula zazivanja Boga je vidljiva u brizi Stazice: *Stazica jecala je i plakala u drugom kutu, mekanično šapćući očenaš za očenašem.*⁹² Veza završava u trenutku kada Stazica predviđa Milićevu smrt: *Najavila mi je dan moje smrti – i – to nisam pravo i točno čuo, ali opet siguran sam, da sam čuo – da kazala mi, da ću isti dan umrijeti kano i ona, a to je dvadeset devetoga septembra.*⁹³ Ponovno nailazimo na riječ „fatum“: *Upotreba riječi fatum u ovom tekstološkom kontekstu očividno nije slučajna (Gjalski ju je istaknuo navodnim znakovima), to je ustvari predestinacija.*⁹⁴ I ovdje „fatum“ dobiva svoj svršetak, ali ne više toliko tragičan.

8. 3. Lijepa smrt

U analizi fantastičnog i okultnog, u Gjalskijevim djelima uvijek pronalazimo smrt koja najčešće na kraju zadesi glavne likove. Ona je udes koji se već na početku pripovijetke daje naslutiti. Analizom prijašnjih pripovijetki, mogli smo vidjeti kako svaki lik završava tragičnom, ali i banalnom smrću. Doktor se zarazi, Lucio počini samoubojstvo, Vladimir umire zbog zarazne strelice, a Radovan zbog gangrene. Svi njihovi postupci koji se čitatelju čine fatalnima, dovode do takvog kraja. Smrt koja se od svih izdvaja je smrt lajtnanta Milića. Čini nam se kao lijepa smrt naspram prijašnjih. Upitno je koliko ona može biti lijepa za čitatelja, ali sa sigurnošću možemo reći kako je za Milića

⁹¹ Usp. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013., str. 72. i 78.

⁹² Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 301.

⁹³ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 309.

⁹⁴ Lokos, Istvan: *Pristupi Gjalskom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010.

itekako bila lijepa. Nakon nagovještaja njegove drage da će uskoro umrijeti i to na isti datum kao i ona, Milić se posve prepušta sudbini: *I nije se zbilja prevario. Dana dvadesetdevetog septembra u devet sati prije podne mirno je za uvijek usnuo.*⁹⁵ Ne žali za životom kao što je to činio Radovan. On je čak toliko uvjeren u riječi svoje drage da sve priprema za svoju smrt: *Molio me je, neka pazim, da mu se grob iskopa kraj groba Anastazijina, kako je već kod magistrata udesio. Isto mi je tako saopćio, da je naručio isto onakav mramor za svoj grob, na kojem neka bude u njemačkom jeziku nadgrobni natpis, ali i u hrvatskom sa ćirilovskim pismenima. Uklesana neka bude ruka, koja će biti ispružena na Anastazijinu grobu.*⁹⁶ Misterija života i smrti i u ovoj pripovijetki dobiva Gjalskijeva duboka razmišljanja kao ljubav između dvoje ljudi koja ni nakon smrti za Milića ne prestaje. Njegova individualnost ostaje do samog kraja naznačena. On se ne gubi u crnim slutnjama i snovima, već ih realistično prihvaća.

8. 4. (Ne)stabilan lik

Miroslav Šicel uočava kako je Gjalskijevo zanimanje za čovjekov psihički svijet, zahtijevao likove koji će biti živčano nestabilni te će kao takvi biti odlični mediji za prikazivanje okultnog i fantastičnog.⁹⁷ Već su spomenute sličnosti koje su zajedničke svim likovima iz ovog proznog kruga. U ovoj pripovijetki nestabilnost lika nije pretjerano izražena.

Izrazito realističko pripovijedanje predstavlja običnog starca koji sa sobom, kao i svatko drugi, nosi svoju povijest. Ona je istim načinom ispriopovijedana kao i povijest sestre Cecilije. Iz toga čitatelj ne može uočiti nestabilnog protagonista. Uočava ga u trenutku kada lajtnant priznaje da je vidio Stazicu i nakon njezine smrti: - *Ta – ona, koja mi se je večeras prikazala, o kojoj*

⁹⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 310.

⁹⁶ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 309.

⁹⁷ Usp. Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984., str. 170.

*sam vam govorio. Moja pokojna zaručnica. Nakon pet godina opet jedamput! Oh, Stazo moja, možda si taj čas pokraj mene, ti zacijelo meni nešto poručuješ.*⁹⁸ No on ne pretjeruje s uvjeravanjima drugih kao što to čini Lucio. Milić živi svoj život sasvim normalno te pritom uvijek ispoštuje svakodnevne rituale (odlazak na groblje, šetnja Varaždinom). Ne isključuje se iz fizičkog svijeta, ne traži odgovore, ne upušta se u okultizam i spiritizam, već se mirno prepušta sudbini koja ga čeka. Ne znajući što ih čeka poslije smrti, pojedini Gjalskijevi likovi ne strepe pred nepoznatim. Razlog tome je opet ljubav koja je piscu izrazito bitna. Pomoću nje sve nedoumice, sva nerazjašnjena pitanja postaju manje važna.

9. SASVIM NEOBIČNI I ČUDNOVATI DOŽIVLJAJI ILLUSTRISSIMUSA ŠIŠMANOVIĆA

Sasvim neobični i čudnovati doživljaji illustrissimusa Šišmanovića je zadnja pripovijetka iz ovog proznog kruga koja će biti analizirana. Ujedno je to i kronološki Gjalskijeva zadnja pripovijetka koja obuhvaća fantastično i okultno. Moglo bi se reći da je ovo najslabija pripovijetka iako bi trebala biti najbliža modernoj fantastici od svih prijašnjih pripovijetki.

Početak započinje sastankom u kojem svaki član treba pričati priču o „drugom svijetu“. Već se tu uočava okultistička veza koja se nastoji uspostaviti između članova. Kao glavni pripovjedač jedne priče, nudi se illustrissimus Šišmanović. Ponovno nailazimo na realistične elemente gdje nas pripovjedač uvjerava u istinitost svoje priče: *A stvar je možda i dosta zanimljiva, a glavno – istinita je! Ja jamčim za istinitost, jer sam to doživio.*⁹⁹ Opis ponovno započinje mističnom šumom koja daje naslutiti da će se nešto čudno dogoditi: *A vrbe onamo nad nedalekim brzim potokom čisto poprimahu spodobe i likove kakovih fantastičnih sablasti (...). Iz visokih stabala javilo se koji put kreštanje vranino*

⁹⁸ Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 285.

⁹⁹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 531.

*ili svrakino, da se među granama odmah razabere rasklop i zalepršaj kreljuti.*¹⁰⁰ Uspostavlja se kontakt između mrtvog i živog lika kao u *Ljubavi lajtnanta i Notturnu*. Mrtva djevojka i nakon smrti uspostavlja kontakt: prikazanje u noći, odlazak u Padovu. Osim Šišmanovića u priči se pojavljuju i drugi likovi kao svjedoci smrti, ali ne i svjedoci Šišmanovićevih iluzija što je odmak naspram prijašnjih pripovijetki. Filozofska intencija je dosta naglašena kao i razmišljanja koja negiraju postojanje „drugog“. Žena je ponovno temeljni pokretač koji i dalje sa sobom nosi božansku ljepotu: *Ta to je kano Heba ili Dafne ili Psihe! – a oko mi se nikako nije moglo da otrgne od tolika neizreciva čara, od tolike upravo personificirane dražesti, a najviše od baš klasične ljepote.*¹⁰¹ Negiranja glavnog lika u postojanje mističnog i priklanjanje filozofiji ovu pripovijetku čini najmanje fantastičnom.

9. 1. Nedoumice i propitivanje

Pripovijetku najviše karakteriziraju prenaplašeni komentari, objašnjenja te filozofska stajališta koja se kose s nadnaravnim.¹⁰² Budući da je ovo zadnja Gjalskijeva pripovijetka, primjećuje se piščeva intencija da sva svoja promišljanja zaokruži pojedinim filozofskim komentarima. Tako nailazimo na nekoliko njih pri samom kraju: *Ništa, ništa ne znamo pokraj sviju uspjeha moderne znanosti. Slavni njemački učenjak istinu je rekao, kad je uskliknuo: Ignorabimus, semper ignorabimus!*¹⁰³ Kao da sam pisac na samom kraju želi reći kako njegova propitivanja nisu pronašla odgovore.

U svemu tome uočavamo odustajanje od takve tematike koju Šišmanović završava riječima kako se ne smijemo prepustiti nijednoj struji, niti znanstvenicima, niti okultistima. Upravo u tome leži Gjalskijeva karakteristika

¹⁰⁰ Ibid, str. 532.

¹⁰¹ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 533.

¹⁰² Usp. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 93.

¹⁰³ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 543. i 544.

koju analizom i ovog proznog kruga možemo vidjeti. Kao što se Gjalski nikada nije priklanjao kakvim školama ili pravcima, već se uvijek zalagao za slobodu umjetnosti i umjetnika, tako i na samom kraju daje naznačiti slobodu čitatelju pa i sebi. Unatoč Schopenhaueru i pesimističnoj viziji svijeta koja je kroz sve pripovijetke bila prisutna, Gjalski se iz toga izvlači. Gjalski svoj konstantni interes prema tajnama čovjekove psihe ponovno pokazuje: *Time se samo potvrđuje već primijećeni paradoks kako se najmodernijom od navedenih fantastičnih pripovijesti Ksavera Šandora Gjalskog može proglasiti upravo njegova prva pripovijest toga tipa, objelodanjena još 1890.*¹⁰⁴

9. 2. Realno u okultnom

Šišmanovićeve svjesnost da u svim njegovim doživljajima postoji nadnaravno je u ovoj pripovijetki najviše istaknuta. Lik više nije zgrožen pojavama, on ih neprestano analizira. Negiranje kao kod doktora Mišića nije prisutno. U jednom trenutku on čak spominje kako nije izučavao okultizam: *U zbilja pojavljenu prikazu morao sam vjerovati i tumačenje s pomoću halucinacije najodlučnije odbijati. Nisam bio onda još bogzna kako upućen u okultističku literaturu, ali sam znao za slične pojave, gdje su se pojedine osobe pojavljivale na dva različita mjesta.*¹⁰⁵ Kod njega se također javljaju neki tajanstveni osjećaji i fantastične misli. Osjećaji nisu toliko intenzivni kao kod prijašnjih likova upravo zbog umetnute priče koju Šišmanović čita drugima.

Sve Gjalskijeve pripovijetke iz ovog kruga imaju sličan svršetak, a to je smrt glavnog protagonista. Budući da ovom pripovijetkom Gjalski završava s propitivanjem ovakve tematike, njegov lik ostaje živ. Živ je jer služi kao svjedok koji na početku pripovijetke postavlja činjenicu da će ljudi uvijek biti zainteresirani za nadnaravno: *Svakako me je zaokupio i zahvatio sav veliki*

¹⁰⁴ Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog* <http://hrcak.srce.hr/73988>, str. 93.

¹⁰⁵ Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015., str. 538.

*misterij, što ga nosi u sebi ljudska duša, ah, ne samo ljudska duša, već sav i sav život na svim stranama.*¹⁰⁶ Na svakom pojedincu je da to protumači na svoj način: *Na njegovu naklonjenost kršćanstvu aludiraju rečenice u kojima govori o starobabilonskoj priči koja je možda bliže istini nego li sva filozofija, odnosno rezultat svih eksperimentalnih znanosti.*¹⁰⁷ Kao što Šišmanović u jednom trenutku povjeruje u prikazanje mrtve djevojke, isto tako ga nakon toga i negira. Prodiranje u svijet čovjekove psihe postavlja puno pitanja koja i sam Gjalski ostavlja nerazjašnjenima.

¹⁰⁶ Ibid, str. 540.

¹⁰⁷ Lokos, Istvan: *Pristupi Gjalskom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 333.

10. ZAKLJUČAK

Analizom fantastičnog i okultnog u navedenim pripovijetkama koje spadaju u Gjalskijev krug fantastične proze, mogu se primijetiti slična obilježja koja karakteriziraju svaku pripovijetku. Od doktora Mišića pa do Šišmanovića uočavamo protagoniste koji se uvijek u fizičkom svijetu susreću s nadnaravnim. Njihovi životi nisu bitni te su unaprijed osuđeni na smrt. Njihove slutnje i melankolije se ostvaruju.

Izostankom fabuliranja, Gjalski nastoji prodrijeti duboko u čovjekovu psihu i tajne njegove duše. Smrt uvijek dolazi iznenada te za čitatelja ona djeluje banalno. Obilnost problema koje svaki protagonist sa sobom nosi, očituje se u dijelovima koji se smatraju zamecima fantastične proze. Tu je najreprezentativniji san. Kao medij između sna i jave, pojavljuje se gotovo u svim pripovijetkama. Halucinacije, dijalози između mrtvog i živog lika, posmrtni život, svjedoci nadnaravnog su samo obilježja koja Gjalski koristi kako bi postavio pitanja koja se kroz cijeli ovaj opus protežu.

Toliko spominjani Schopenhauer i njegova filozofija je imala velik utjecaj na Gjalskog. Fatalističan svršetak koji je neizbježan, još jednom potvrđuje piščeve namjere da slutnje postanu realnost.

Ovom analizom je još jednom potvrđena Gjalskijeva spisateljska osebujnost koja teme, motive gradi na neiscrpnom istraživanju ove teme. Tako Gjalski najpoznatiji kao pisac plemstva, kurija i Gredica postaje pisac koji ovom tematikom stoji na pragu moderni.

11. SAŽETAK

U radu se prikazuje analiza fantastičnog i okultnog u pripovijetkama Ksavera Šandora Gjalskog. U svim pripovijetkama prikazuju se obilježja kojima pripovijetke dobivaju na mističnosti i fantastičnosti. Rad se temelji na analiziranju tekstova uz pomoć prikupljene literature te na shvaćanju Gjalskijevog privatnog života koje je znatno utjecalo na nastanak ovih pripovijetki.

12. KLJUČNE RIJEČI

fantastično, okultno, snovi, nestabilan protagonist, halucinacije, posmrtni život, pesimistična vizija svijeta

13. POPIS LITERATURE

1. Donat, Branimir: *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Gjalskom*, Matica hrvatska, Ogranak Zabok, 1997.
2. Flaker, Aleksandar: *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968.
3. *Hrvatska književna kritika: Nehajev i suvremenici* / predgovor napisao i izbor izvršio Šime Vučetić, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
4. Kuvač-Levačić, Kornelija: *Moć i nemoć fantastike*, Književni krug, Split, 2013.
5. Lokos, Istvan: *Pristupi Gjalskom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010.
6. Maraković, Ljubomir: *Rasprave i kritike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
7. Nemeč, Krešimir: *Povijest hrvatskoga romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1994.
8. Šicel, Miroslav: *Gjalski*, Globus, Zagreb, 1984.
9. Šicel, Miroslav: *Ogledi iz hrvatske književnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.
10. Šicel, Miroslav: *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
11. Šicel, M.: *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
12. Todorov, Cvetan: *Uvod u fantastičnu književnost*, Edicija Pečat, Beograd, 1987.

Članci:

1. Milačić Karmen: *Stvarnost i snovi u pripovijetkama K. Š. Gjalskog // Ksaver Šandor Gjalski / Izabrane pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

2. Lachmann, Renate: *O slučaju u književnosti, osobito fantastičnoj.* // Republika, 57 (2001), 7/8, str. 91-115.
3. *Iz suvremene teorije fantastične književnosti.* // *Mogućnosti : književnost, umjetnost, kulturni problemi / urednik Petar Opačić.* 43 (1996), 4/6 ; str. 1-147.
4. Suvin, Darko: *Promišljanje o smislu "fantastike" ili fantastične proze.* // *Književna smotra*, 33 (2001), 2/3(120/121), str. 47-67.

Internet izvori:

1. Lokos, Istvan: *Misticizam, okultizam ili simbolistički pokušaji (okultističko-mistične pripovijetke K. Š. Gjalskog)*
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76581
pristupljeno: 21. ožujka 2018.
2. Pogačnik, Jagna: *Fantastična proza Ksavera Šandora Gjalskog*
<http://hrcak.srce.hr/73988> pristupljeno: 17. travnja 2018.

Izvori:

1. Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015.
2. Gjalski, Šandor Ksaver: *Novele; U novom dvoru*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2015.
3. Gjalski, Šandor Ksaver: *Pripovijetke i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

